

کلیدواژه‌ها: علوم اجتماعی، برنامه درسی ملی، درس، مطالعات اجتماعی، دوره متوسطه دوم

ساختار جدید نظام تحصیلی

با توجه به تدوین اسنادی چون سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و سند برنامه درسی ملی، ساختار نظام تحصیلی آموزش و پرورش شامل شش سال دوره ابتدایی و شش سال دوره متوسطه است. دوره متوسطه خود به دو دوره متوسطه اول و متوسطه دوم تقسیم می‌شود. دوره متوسطه اول و دوره شش ساله ابتدایی که جمعاً نه سال می‌شوند، «دوره آموزش عمومی» تلقی می‌گردند. دوره متوسطه دوم جمعاً سه سال است و پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم را دربرمی‌گیرد. دوره متوسطه دوم سه شاخه نظری، فنی و حرفه‌ای و کار دانش دارد و از این پس، برنامه‌های درسی متناسب با برنامه درسی ملی، برای همه دوره‌ها طراحی و به تدریج وارد نظام آموزشی کشور می‌شوند.

جهت‌گیری‌های کلی برنامه درسی ملی

برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران که در شورای عالی آموزش و پرورش به تصویب رسید و برای ابلاغ و اجرا به

درسی و تربیتی از سطح ملی تا سطح مدرسه هستند، عبارت‌اند از:

- ۱. دین‌محوری:** تمامی اجزا و عناصر برنامه‌های درسی و تربیتی باید مبتنی بر مبانی توحیدی و اصول و ارزش‌های اسلام ناب محمدی (ص) باشد. این اصل بر سایر اصول نیز حاکم است.
- ۲. تقویت هویت ملی:** برنامه‌های درسی و تربیتی باید زمینه تقویت و پایداری هویت ملی را با تأکید بر تعمیق باورها و ارزش‌های اسلامی، فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، زبان و ادبیات فارسی، ارزش‌های انقلاب اسلامی، میهن‌دوستی، وحدت و انسجام فرهنگی، استقلال ملی و هم‌بستگی اسلامی فراهم آورند.
- ۳. اعتبار نقش یادگیرنده:** برنامه‌های درسی و تربیتی باید به نقش فعال، داوطلبانه و آگاهانه دانش‌آموز در فرایند یاددهی-یادگیری و تربیت‌پذیری توجه کنند و زمینه تقویت و توسعه روحیه پرسشگری، پژوهشگری، خلاقیت و کارآفرینی را در وی فراهم سازند.
- ۴. اعتبار نقش مرجعیت معلم (مربی):** برنامه‌های درسی و تربیتی باید به نقش مرجعیت معلم در هدایت تربیتی برای تقدم تزکیه بر تعلیم، غنی‌سازی محیط تربیتی و یادگیری، فعال‌سازی دانش‌آموزان در فرایند یادگیری و تربیت‌پذیری و ترغیب آنان نسبت به یادگیری مستمر توجه کنند...

برنامه درسی جدید علوم اجتماعی از نگاه دبیران

دکتر ناهید فلاحیان

مسئول گروه مطالعات اجتماعی دفتر تألیف کتاب‌های درسی

۵. اعتبار نقش پایه‌ای خانواده

- ۶. جامعیت:** برنامه‌های درسی و تربیتی باید به نیازهای گوناگون دانش‌آموزان و جامعه در سطح‌های محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی در کلیه ساحت‌های تعلیم و تربیت تأکید کنند.
- ۷. توجه به تفاوت‌ها:** برنامه‌های درسی و تربیتی باید ضمن تأکید بر ویژگی‌های مشترک، به تفاوت‌های ناشی از محیط زندگی (شهری، روستایی، عشایری، فرهنگی و جغرافیایی)، جنسیتی و فردی دانش‌آموزان (استعدادها، توانایی‌ها، نیازها و علاقه‌ها) توجه کنند و از انعطاف لازم برخوردار باشند.

۸. تعادل ۹. یادگیری مادام‌العمر ۱۰. جلب مشارکت و

تعامل ۱۱. یکپارچگی و فراگیری

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ارسال شد، در واقع نقشه جامع یادگیری است و باید به‌عنوان نقشه راه سیاست‌گذاری‌ها و تولید محتوای آموزشی و تربیتی از جمله تولید راهنمای برنامه‌های درسی دوره‌ها و پایه‌های تحصیلی، تعیین زمان و ساعات آموزشی، تدوین تألیف کتاب‌های درسی و سایر اجزای بسته‌های آموزشی مدنظر قرار گیرد.

اصول ناظر بر برنامه‌های درسی و تربیتی

این اصول که به‌صورت هماهنگ و درهم تنیده ناظر بر سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت برنامه‌های

رویکرد کلی

رویکرد و جهت‌گیری کلی برنامه‌های درسی و تربیتی «فطرت‌گرایی توحیدی» است. اتخاذ این رویکرد به معنای زمینه‌سازی لازم برای شکوفایی فطرت الهی دانش‌آموزان از طریق درک و اصلاح مداوم موقعیت آنان به‌منظور دستیابی به مراتبی از حیات طیبه است (برنامه درسی ملی، ص ۱۱).

در الگوی هدف‌گذاری پنج عنصر **تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق** و **چهار عرصه ارتباط دانش آموز با خود، خدا، خلق و خلقت به‌صورت به هم پیوسته و با محوریت ارتباط با خدا تبیین و تدوین می‌شود.**

هدف کلی برنامه‌های درسی و تربیتی تحقق شایستگی‌های پایه بوده و در برنامه درسی ملی به شرح زیر است:

هدف کلی برنامه‌های درسی و تربیتی

تربیت یکپارچه عقلی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی دانش‌آموزان، به‌گونه‌ای که بتوانند موقعیت خود را نسبت به خود، خدا، دیگر انسان‌ها و نظام خلقت به درستی درک و توانایی اصلاح مستمر موقعیت فردی و اجتماعی خویش را کسب کنند. انتظار می‌رود دانش‌آموزان طی دوره تحصیلات مدرسه‌ای، در مجموعه عناصر پنج‌گانه الگوی هدف‌گذاری، به مرتبه‌ای از شایستگی‌های پایه دست یابند. این شایستگی‌ها بیان تفصیلی یافته‌ای از هدف کلی برنامه‌های درسی و تربیتی است.

شایستگی‌های پایه

الف تعقل

۱. درک وجود خود، نیازها، توانمندی‌ها، ظرفیت‌ها و ابعاد هویت متعالی خویش
۲. بصیرت نسبت به آثار و پیامدهای سبک زندگی خود
۳. تدبیر در صفات، افعال و آیات خداوند متعال
۴. تدبیر در نظام خلقت و شگفتی‌های آن.

ب ایمان

۱. ایمان آگاهانه به توحید، نبوت، معاد، امامت، عدل، عالم غیب و حیات جاودانه
۲. باور به ربوبیت و حضور حکیمانه همراه با لطف و رحمت خالق یکتا در عرصه هستی
۳. ایمان به انبیای الهی، قرآن، پیامبر خاتم(ص)، ائمه معصومین(ع) و ولایت مطلقه فقیه و نقش بی‌بدیل آن‌ها در هدایت و رستگاری بشر
۴. باور به نقش دین مبین اسلام و نظامات آن به‌عنوان تنها مکتب جامع و کارآمد برای تحقق حیات طیبه
۵. ایمان به ارزشمندی، هدفمندی و قانونمندی خلقت و باور به زیبایی‌های جهان آفرینش به‌عنوان مظاهر فعل و جمال خداوند
۶. ایمان به هویت الهی انسان، کرامت او و توانمندی‌های جمعی و فردی انسان.

پ علم

۱. شناخت خود، ظرفیت‌ها و هویت خویش
۲. شناخت حق تعالی، صفات، افعال و آیات الهی، معارف دینی و منابع آن
۳. علم نسبت به پدیده‌ها، روابط، رویدادها و قوانین جهان آفرینش و چگونگی برقراری ارتباط با آن‌ها و بهره‌برداری بهینه از آن‌ها
۴. علم نسبت به روابط، نقش‌ها، حقوق و وظایف خود و افراد و اهمیت آن‌ها در زندگی اجتماعی
۵. علم نسبت به گذشته و حال جوامع بشری به‌ویژه فرهنگ و تمدن اسلام و ایران
۶. آشنایی با ویژگی‌های نظام مردم‌سالار دینی و جایگاه و رسالت جهانی ایران اسلامی
۷. آشنایی با روش‌های رمزگشایی پدیده‌ها و رمزگردانی آن‌ها و ابزار آن به زبان زیباشناسی و هنر.

ت عمل

۱. عمل به آموزه‌های دینی و انجام آگاهانه و مؤمنانه واجبات و ترک محرمات
۲. به‌کارگیری ظرفیت‌های وجودی خود برای دستیابی به هویت متعادل و یکپارچه در مسیر رشد و تعالی خود و جامعه
۳. به‌کارگیری آداب و مهارت‌ها و سبک زندگی اسلامی-ایرانی
۴. به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در کار و زندگی
۵. بهره‌گیری از مهارت‌های پایه برای شکل‌دهی هویت حرفه‌ای آینده خود به‌صورت مولد و کارآفرین
۶. بهره‌گیری آگاهانه از یافته‌های علمی، هنری، فنی، حرفه‌ای، بهداشتی و زیستی، و تلاش مؤثر برای تولید و توسعه آن‌ها
۷. حفظ و تعالی محیط‌زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی
۸. به‌کارگیری مهارت‌های زبان و ادبیات فارسی و زبان عربی به‌عنوان زبان دین
۹. به‌کارگیری مهارت‌های یک زبان خارجی در چارچوب بخش انتخابی (نیمه تجویزی) برنامه درسی، با رعایت اصل تشبیت و تقویت هویت اسلامی-ایرانی.

ث اخلاق

۱. رعایت تقوای الهی در تمام شئون زندگی فردی و اجتماعی
۲. متعهد بودن به ارزش‌های اخلاقی از جمله صدق، صبر، احسان و رأفت، حسن خلق، حیا، شجاعت، خویشتن‌داری، قدرشناسی، رضا، عدالت، قناعت، نوع دوستی و تکریم والدین و معلم در شئون و مناسبات فردی و اجتماعی
۳. ارزش قائل شدن برای کار و معاش حلال و داشتن روحیه تلاش مستمر
۴. ارزشمند دانستن عالم، علم‌آموزی و یادگیری مادام‌العمر
۵. تقدم بخشیدن منافع ملی بر گروهی و منافع جمعی بر فردی
۶. ارزش قائل شدن برای مخلوقات هستی و محیط‌زیست
۷. التزام به اصول و ارزش‌های اخلاقی در استفاده از علوم و فناوری‌های نوین.

۱۱

رشد آموزش علوم اجتماعی دوره ۱۶ شماره ۱ پاییز ۱۳۹۲

حوزه‌های تربیت و یادگیری در برنامه درسی ملی

در برنامه درسی ملی یازده حوزه تربیت و یادگیری معین شده‌اند که حدود محتوایی، روش‌ها، فرایندها و عناصر کلیدی یادگیری را روشن می‌سازند. این حوزه‌ها با یکدیگر ارتباط دارند ولی عنوان موضوعات درسی در دوره‌ها و پایه‌های تحصیلی، لزوماً معادل عنوان‌های حوزه‌ها نخواهند بود و مفاهیم حوزه‌های یادگیری به صورت تلفیقی ارائه خواهند شد. حوزه‌های تربیت و یادگیری مندرج در برنامه درسی ملی عبارت‌اند از:

۱. حکمت و معارف اسلامی، ۲. قرآن و عربی، ۳. زبان و ادبیات فارسی، ۴. فرهنگ، ۵. سلامت و تربیت بدنی، ۶. کار و فناوری، ۷. علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، ۸. ریاضیات، ۹. علوم تجربی، ۱۰. زبان‌های خارجی، ۱۱. آداب و مهارت‌های زندگی و بنیان خانواده.

در برنامه درسی ملی برای هر یک از این حوزه‌ها بیانیه‌ای تدوین شده و بیانیه حوزه یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی چنین است:

متن بیانیه

حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی به مطالعه کنش‌ها و تعاملات انسانی و توانایی ایجاد رابطه مثبت و سازنده با خلق حول محور رابطه با خدا، درک موقعیت و فراموقعیت و عناصر آن در ابعاد گوناگون (زمان، مکان، عوامل طبیعی و اجتماعی) و سنت‌های الهی حاکم بر فرد و جامعه می‌پردازد و در پی تقویت و پرورش کنش‌های مطلوب، متناسب با نظام معیار اسلامی است.

ضرورت و کارکرد حوزه: زندگی توحیدی نیازمند درک

سنت‌های الهی، مطالعه محیط طبیعی و انسانی (سیر در آفاق و انفس)، احساس همدلی، نوع دوستی و احترام نسبت به دیگران و کنترل هیجانات و احساسات به هنگام قرار گرفتن در موقعیت‌های واقعی و چالش‌برانگیز (خانوادگی، اجتماعی و بین‌المللی) است. حصول تربیت متعالی در گرو رابطه و تعامل متقابل فرد و جامعه است. آموزش‌های این حوزه برخاسته از فرهنگ و تاریخ جامعه و در خدمت هویت تاریخی و فرهنگی آن هستند و بسترهای لازم را برای تحقق عدالت و پیشرفت فراهم می‌آورند. دانش‌آموزان نیاز دارند در آموزش‌های مدرسه‌ای فرصت‌هایی برای به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران در خصوص مسائل اجتماعی در سطح محلی، ملی و جهانی در اختیار داشته باشند تا از این طریق روحیه حقیقت‌جویی، عدالت‌خواهی، حق‌طلبی، تکلیف‌مداری، دعوتگری، مذاکره، انصاف، و نوع دوستی و پذیرفتن مسئولیت الهی خود را در قبال نوع بشر، خصوصاً محرومان و مستضعفان، پرورش دهند. آنان باید بتوانند ویژگی‌های تمدن و فرهنگ ایرانی-

اسلامی و تأثیر آن در توسعه جامعه بشری را درک کنند و نقش خود را در جهان امروز برای حفظ و ارتقای موقعیت و جایگاه ایران در بین کشورهای منطقه و در سطح جهان بشناسند. آموزش تعامل مسئولانه با جامعه و مسائل آن و نیز ارتقای شایستگی‌ها برای اصلاح دین‌مدارانه مسائل زندگی فردی و جمعی از کارکردهای مهم این حوزه است.

قلمرو حوزه: قلمرو این حوزه شامل درک موقعیت و ابعاد

آن در بعد زمان (گذشته، حال و آینده)، مکان (خانه، محله، شهر، کشور، زمین و کیهان)، عوامل طبیعی (محیط طبیعی و محیط‌زیست)، عوامل اجتماعی (ساختارها و نهادهای اجتماعی، هنجارها، رفتارها و روابط انسانی و قراردادهای) و تعامل آن‌ها، آمایش سرزمین، درک چگونگی حاکمیت سنت‌های الهی بر زندگی انسان در طول تاریخ و کسب مهارت‌های اجتماعی (مهارت در فعالیتهای گروهی، توسعه روابط انسانی - بردباری، وفای و همدلی و مسالمت‌جویی، نوع دوستی و رعایت حقوق و انجام تکالیف) و اقتصادی (مهارت‌های اقتصادی، صرفه اقتصادی، داد و ستد، تولید، توزیع، مصرف و قناعت) به‌عنوان یک عضو مسئول جامعه ایران اسلامی است.

جهت‌گیری‌های کلی در سازمان‌دهی محتوا و آموزش

حوزه: شایستگی‌های مورد انتظار تا پایان دوره آموزش عمومی در قالب تجربیات یادگیری تلفیقی ارائه می‌شوند و فرصت درک مفهوم موقعیت در ابعاد گوناگون آن فراهم می‌کنند. همچنین، دانش‌آموزان توانایی لازم برای مشارکت آزادانه و آگاهانه در فعالیتهای اجتماعی را کسب می‌کنند. این شیوه سازمان‌دهی محتوا فرصت‌هایی را برای کسب تجربیات دست اول در سطح کلاس درس، مدرسه و جامعه محلی در اختیار مدرسه‌ها و مربیان قرار می‌دهد. دانش‌آموزان ضمن روبه‌رو شدن با موقعیت‌های واقعی و چالش‌برانگیز، توانایی لازم برای حل مسائل واقعی زندگی فردی و اجتماعی و دستیابی به مرتبه‌ای از عقلانیت اجتماعی را کسب می‌کنند. آموزش در دوره متوسطه دوم به موقعیت‌های واقعی زندگی نزدیک‌تر است و فرصت‌های بیشتری را برای مشارکت در فعالیتهای اجتماعی در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد. در این دوره، ضمن تأکید بر پرورش مهارت‌های کارگروهی و شرکت در ارائه خدمات اجتماعی، برحسب ورود دانش‌آموزان به شاخه نظری و گرایش یا رشته علوم انسانی، محتوا جنبه نیمه‌تخصصی پیدا می‌کند. فرایند یاددهی-یادگیری مبتنی بر پرسشگری نقادانه و استدلالی و استفاده از روش‌های کاوشگری به شیوه مشارکتی، پژوهش مشارکتی، پروژه، مطالعه موردی، مطالعه کتابخانه‌ای اسنادی، موقعیت‌های واقعی (برنامه‌ریزی، تأمین منابع برای ارائه خدمات اجتماعی به گروه‌های نیازمند) و مشارکت در فعالیتهای جمعی در سطح جامعه (اردوهای عمرانی، خدماتی و پژوهشی) از روش‌های مورد تأکید این حوزه یادگیری است.

طرح مسئله با دبیران علوم اجتماعی

همان‌طور که ملاحظه کردید، در این بیانیه قید شده است که شایستگی‌هایی مورد انتظار در حوزه مطالعات اجتماعی و علوم انسانی تا پایان دوره آموزشی عمومی (ابتدایی و متوسطه اول) در قالب تجربیات یادگیری تلفیقی ارائه می‌شود. بر همین مبنا، تولید محتوای آموزشی مطالعات اجتماعی در دوره آموزش عمومی به صورت تلفیقی (علوم اجتماعی، جغرافیا و تاریخ) و براساس اهداف و رویکردها و شایستگی‌های پایه مندرج در برنامه درسی ملی برنامه‌ریزی شده و تاکنون بر مبنای این برنامه جدید سه کتاب تلفیقی در پایه‌های سوم ابتدایی، ششم ابتدایی و پایه اول دوره متوسطه اول (پایه هفتم) با عنوان مطالعات اجتماعی و با نظارت و هدایت گروه مطالعات اجتماعی دفتر تألیف کتاب‌های درسی تولید و به نظام آموزشی وارد شده است. اما همان‌طور که در بیانیه این حوزه در سند برنامه درسی ملی آمده است، در دوره متوسطه دوم، برحسب ورود دانش‌آموزان به شاخه نظری و گرایش رشته علوم انسانی، محتوا جنبه نیمه تخصصی پیدا می‌کند. بدین ترتیب، در آینده نزدیک:

با توجه به ساختار دوره متوسطه دوم که سه ساله با سه پایه دهم، یازدهم و دوازدهم خواهد بود، در این دوره دیگر درس مطالعات اجتماعی نخواهیم داشت و مطالعات اجتماعی آن هم به‌طور درهم تنیده (جغرافیا، تاریخ و علوم اجتماعی) فقط به دوره متوسطه اول اختصاص دارد. کتاب مطالعات اجتماعی کنونی نیز در پایه اول دبیرستان حذف خواهد شد. لذا باید برای درس‌های فعلی جامعه‌شناسی، اقتصاد و روان‌شناسی در سه پایه تصمیم جدید گرفته و تعیین تکلیف شود. البته احتمال می‌رود که با توجه به طراحی حوزه جدید آداب و مهارت‌های زندگی و بنیان خانواده، درس روان‌شناسی به این حوزه متعلق شود.

اکنون سؤال این است که با توجه به ضرورت تحول در دوره متوسطه دوم و بر مبنای اهداف و رویکردهای برنامه درسی ملی و بیانیه این حوزه یادگیری که به‌طور خلاصه به آن اشاره شد و همچنین نیازها و مقتضیات آموزشی دانش‌آموزان در حوزه علوم اجتماعی:

■ شما چه دروسی را برای دوره متوسطه دوم پیشنهاد می‌کنید؟ آیا می‌توان یک درس در قالب و با عنوان «علوم اجتماعی» تعریف کرد که رشته‌های این حوزه مثل مردم‌شناسی، اقتصاد، جامعه‌شناسی، جمعیت‌شناسی و حقوق را پوشش دهد؟

■ آیا بهتر است از جدول ساعات درسی موجود تبعیت کنیم و فقط دو درس جامعه‌شناسی (در سه پایه) و اقتصاد (در یک پایه) داشته باشیم؟

■ آیا نباید به برخی رشته‌ها و موضوعاتی که تاکنون در حوزه علوم اجتماعی مغفول واقع شده است، بپردازیم؟ اگر بله، به کدام رشته‌ها و موضوعات دیگر باید توجه کنیم؟

■ آیا در طراحی سرفصل‌ها و محتوای درس‌های علوم اجتماعی باید بیشتر به مباحث نظری پرداخت یا به موضوعات عملی، ملموس و مشکلات و مسائلی که دانش‌آموزان با آن‌ها روبه‌رو هستند و کسب مهارت‌های زندگی و صلاحیت‌ها و شایستگی‌های فردی و اجتماعی؟ یا هر دو؟

■ برای دوره متوسطه دوم (پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم) در حوزه علوم اجتماعی کدام عنوان‌های درسی و بهره‌گیری از چه رشته‌ها و شاخه‌هایی را به چه میزان زمانی پیشنهاد می‌کنید؟

■ برای هر یک از عنوان‌های درسی مورد نظر خود، با توجه به نیازهای دانش‌آموزان و رویکردهای برنامه درسی ملی، چه سرفصل‌ها و محتوایی را پیشنهاد می‌کنید؟

از شما معلمان عزیز تقاضا داریم پاسخ‌های خود را حداکثر در دو صفحه بنویسید و برای ما بفرستید تا در مجله چاپ شود. شرکت شما در این نظر سنجی، برنامه‌ریزان را در طراحی و تدوین برنامه‌های جدید یاری خواهد داد.

دبیران محترم، پاسخ‌های خود به سؤالات فوق را به نشانی زیر ارسال کنید:

socialstudies-dept@talifsch.ir

یا به نشانی تهران، ایرانشهر شمالی، ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر تألیف کتاب‌های درسی گروه مطالعات اجتماعی ارسال نمایند.

پی‌نوشت‌ها

۱. ساخت‌ها شامل تعلیم و تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، تعلیم و تربیت اجتماعی و سیاسی، تعلیم و تربیت زیستی و بدنی، تعلیم و تربیت زیباشناختی و هنری، تعلیم و تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، تعلیم و تربیت علمی و فناوری (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی - آذرماه ۱۳۹۰)
۲. برای اطلاع از جزئیات بیشتر محتوای برنامه درسی ملی مراجعه کنید به: